

Sex strategiska reformer för stärkta bibliotek

Bilaga till *Demokratins skattkammare. Förslag till en nationell biblioteksstrategi.*

1. Stärkta skolbibliotek

Inrätta ett nationellt kunskapscenter för skolbiblioteksfrågor för att ge kompetensutveckling till alla personalgrupper som i sitt yrke har kontakt med skolbiblioteksområdet. Stärk medieförsörjningen och tillgång till e-medier för skolbiblioteken genom de gemensamma nationella digitala bibliotekstjänsterna.

Summa 50 mnkr

2. Stärkta bibliotek för nationella minoriteter och urfolk

Urfolket samernas och de nationella minoriteternas bibliotek tilldelas uppdrag och resurser som resursbibliotek för sina språkområden. Detta inkluderar stöd till medieförsörjning och distribution av medier på de nationella minoritetsspråken.

Summa 40 mnkr

3. Stärkt mångspråkig biblioteksverksamhet

Samordna den nationella medieförsörjningen för personer med annat modersmål än svenska. Förstärkningen gäller både ökad medieförsörjning och kompetensutveckling för att underlätta bibliotekens uppdrag att tillgodose prioriterade gruppers behov.

Summa 20 mnkr

4. Stärkta nationella digitala bibliotekstjänster

Den nationella biblioteksmyndigheten får i uppdrag att ta fram en ny digital biblioteksplattform för olika målgrupper, sköta driften och försörja tjänsten med innehåll genom upphandling och avtalslicenser. Uppdraget inkluderar massiv digitalisering av tryckt material och andra medier enligt en flerårsplan samt utveckling av digitala

bibliotekstjänster, sökfunktioner och metadata för forskning och allmänhet. Redan utvecklade digitala bibliotekstjänster för barn och Litteraturbanken bör få en permanent statlig finansiering.

Summa 90 mnkr

5. Stärkt nationell struktur för kompetensutveckling inom biblioteksväsendet

Inrätta ett Bibliotekens oberoende fortbildningsinstitut enligt modell från andra yrkesgrupper. Syftet är att systematiskt vidareutbilda biblioteks- och informationsvetare inom alla samhällssektorer och bibliotekstyper. Huvudmannskapet bör ligga på en högskola med utbildning inom biblioteks- och informationsvetenskap, och arbetet ska utföras i nära samverkan med KB och de regionala biblioteksverksamheterna. Projektet Digitalt först med användaren i fokus får sin fortsättning i denna nya struktur.

Summa 25 mnkr

6. Stärkt nationell biblioteksmyndighet

Nationalbiblioteket KB får, utöver uppdraget att bygga nationella digitala tjänster, ett tydligare uppdrag att stödja hela biblioteksväsendet med infrastruktur, juridik, metadata, kompetens, utveckling, forskningsstöd, förmedling av bidrag, med mera. KB bör återkommande och regelbundet följa upp strategin, förslagen och reformerna.

Summa 25 mnkr

1. Stärkta skolbibliotek

Inrätta ett nationellt kunskapscenter för skolbiblioteksfrågor för att ge kompetensutveckling till alla personalgrupper som i sitt yrke har kontakt med skolbiblioteksområdet. Stärk medieförsörjningen och tillgång till e-medier för skolbiblioteken genom de gemensamma nationella digitala bibliotekstjänsterna.

Summa 50 mnkr

Bakgrund

Skolbiblioteken ska stödja pedagogerna i deras arbete och utgöra en pedagogisk resurs för eleverna på deras väg att uppnå läroplanens mål. Vikten av att elever har tillgång till skolbibliotek är väl dokumenterad. Trots detta har krav på att eleverna i grundskolan, grundsärskolan, specialskolan, sameskolan, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan ska ha tillgång till skolbibliotek inte medfört några större förändringar sedan bestämmelserna infördes i 2 kap. 36 § skollagen (2010:800) och 10 § bibliotekslagen (2013:801). En av anledningarna till detta är att skolbiblioteken lyder under 290 kommunala huvudmän som har kommunal självbestämmanderätt och några hundra fristående skolhuvudmän.

Nuläge

Splittringen av skolbiblioteksfrågan på flera statliga myndigheter (Kulturrådet, Kungliga biblioteket, Myndigheten för tillgängliga medier, Skolforskningsinstitutet, Skolinspektionen, Skolverket, Specialpedagogiska skolmyndigheten och Statens medieråd) och avsaknaden av skolbiblioteksområdet i biblioteks-, lärar- och rektorsutbildningarna har också bidragit till att eleverna i grund- och gymnasieskolorna saknar tillgång till likvärdig skolbiblioteksverksamhet. Även om det finns skolbibliotek har de olika professionerna inte kunskap om hur detta kan stärka verksamheten. Därför ingår inte skolbiblioteken alltid i styrdokument och verksamhetsplaneringar.

Skolbiblioteken ska nu enligt läroplanen både stärka elevernas språkliga förmåga och deras digitala kompetens. Informationssökning uteblir dock på många skolor därför att det antingen inte finns något bemannat skolbibliotek eller att samverkan saknas mellan ledningen och personalen i skolbiblioteket. Rektorer har bristfälliga kunskaper om hur skolbiblioteksfunktionen kan stärka den pedagogiska verksamheten så att eleverna kan nå sina kunskapsmål. De saknar möjlighet att arbeta

kollegialt kring styrning och uppföljning. Skolbibliotekspersonal får ingen eller endast lite kompetensutveckling.

Sveriges officiella biblioteksstatistik visar att det finns 896 enskilda skolbibliotek i landet som har minst halvtidsbemanning och 433 integrerade folk-och skolbibliotek. Det innebär att majoriteten av landets skolor inte har tillgång till ett skolbibliotek som har minst halvtidsbemanning. Att bemanna skolbibliotek på alla skolor är beräknat att kosta cirka 1,5 miljarder kronor enligt Svensk biblioteksforening.

De skolbibliotek som finns är ofta resurssvaga. I genomsnitt köper de bemannade skolbiblioteken fysiska medier för 99 kronor per elev årligen, vilket i praktiken räcker till ett exemplar i en klassuppsättning. Skolbiblioteken saknar också ofta tillgång till e-böcker och andra e-medier samt kvalitetssäkrade databaser för informationssökning. Många elever saknar tillgång till egna datorer genom skolans försorg eller datorer i skolbiblioteken. I genomsnitt uppger de få skolbibliotek som kan ange kostnader för e-medier att de betalar 44 kronor per elev. Men en tillgång till e-böcker eller faktadatabaser kostar betydligt mer än så.

Skolbiblioteksverksamheter utgör en särskilt viktig resurs för personer med funktionsvariationer eller annat modersmål än svenska. Men tillgången till medier på skolbiblioteken, för dessa grupper av elever som är prioriterade enligt bibliotekslagen, är eftersatt på flera sätt. I synnerhet tillgången till anpassade medier påverkas av att skolor saknar skolbibliotekspersonal. Detta krävs för att skolan ska kunna ge nedladdningstillstånd till elever med funktionsvariationer via Myndigheten för tillgängliga medier. Det saknas även anpassade medier för elever med läsnedsättning, medier på mångspråk (även skolspråken) och nationella minoritetsspråk.

Reformförslag

Föreliggande reformförslag består av två delar för att i en första fas stärka området och bidra till ökad likvärdighet för landets elever. Förslaget är grundat utifrån den samverkan som myndigheterna med koppling till skolbiblioteksfrågan har haft i samband med utvecklandet av den nationella biblioteksstrategin.

Nationellt kunskapscenter för skolbiblioteksfrågor

Stärkt kompetensutveckling inom skolbiblioteksområdet kan uppnås genom att skapa ett nationellt kunskapscenter för skolbiblioteksfrågor där de relevanta myndigheterna ingår med egen personal. Det nationella kunskapscentret är beläget hos den myndighet som regeringen utser som samordnande. Centret har i uppdrag att samverka med och stödja skolbiblioteksområdet. I uppdraget ingår även att ansvara för viss statistik, följa och sprida forskning samt identifiera utbildnings- och utvecklingsbehov. Myndigheterna samverkar med berörda aktörer i frågor som rör området och som hanteras inom ramen för det nationella kunskapscentret. Centret anställer särskilda skolbiblioteksutvecklare som samverkar brett med personal i kommunerna för att stärka utvecklingen av likvärdig skolbiblioteksverksamhet för alla elever. Det kan vara kommunal personal från alla nivåer men rektorer, skolbiblioteksamordnare och personal på skolbibliotekscentraler i kommunerna är den initiala målgruppen. Principen för kunskapscentrets arbetssätt är att de relevanta myndigheterna samverkar kring frågan, som exempelvis på det kunskapscenter som finns vid Socialstyrelsen.

Kunskapscentret ska:

- Utveckla och förmedla läromoduler för beslutsfattare, skolchefer, rektorer, lärare och skolbibliotekspersonal, via webb och utbildningstillfällen.
- Bidra till kollegialt lärande och nätverksskapande.
- Utveckla och förmedla ”best practice” och arbeta med metodutveckling.
- Bidra till forskning och tillhandahålla material och forskningsrapporter inom området.
- Bidra till att skolbiblioteksfrågorna ska ingå i högskoleutbildningar och rektorsutbildningar.
- Ansvara för viss statistik och uppföljning.
- Bidra med kunskap kring frågor om licensierade e-medier och användning av digitala medier och teknik på skolbibliotek samt verka för tillgängliggörande av öppet tillgängliga vetenskapliga publikationer.

Läromodulerna ska leda till en ökad kunskap om skolbibliotekens pedagogiska funktion hos de olika målgrupperna (förslagsvis med Digitalt först-plattformen eller Skolverkets lärportal som förebild). Traditionella läromoduler som tillhandahålls bygger på kollegialt lärande men skolbibliotekspersonal är ofta ensamma i sin profession på respektive skola. Därför bör kunskapscentret och

skolbiblioteksutvecklarna ges i uppdrag att ha kontakt med de av kommunerna utsedda skolbiblioteksamordnarna för att anordna nätverk och kompetensutvecklingstillfällen för olika personalgrupper.

Stärkt medieförsörjning och ökad tillgång till e-medier

Förstärkningar av fysiska medier sker genom den redan föreslagna förstärkningen av lånecentraler och resursbibliotek i landet.

En mer likvärdig tillgång till e-medier uppnås genom att det nationella kunskapscentret förfogar över medel som motsvarar en mindre del än den faktiska kostnaden per elev i grund- och gymnasieskolan. Syftet är att det nationella kunskapscentret ska underlätta och bidra till stärkt tillgång till e-medier via de gemensamma nationella digitala bibliotekstjänsterna.

KB administrerar bidraget för tre år i taget till det nationella kunskapscentret för skolbiblioteksfrågor. Syftet är att stimulera att alla elever får tillgång till ett e-basutbud för ökad likvärdighet. Det finns drygt 1 500 000 elever i grundskolor och gymnasiet, inkluderat särskolor. Det nationella kunskapscentret för skolbiblioteksfrågor bistår med kompetens för teknik och upphandling.

För att tillhandahålla fysiska medier får skolbibliotek, skolbibliotekscentraler, mediatek och mediecentraler särskilt stöd av den mångspråkiga lånecentralen samt resursbiblioteken för de nationella minoritetsspråken, vilka också föreslås få förstärkningar enligt separata reformförslag.

Kommunernas redan befintliga utgifter för skolbiblioteksverksamheterna förstärks på detta sätt både med kompetens, personal, kompetensförsörjning samt riktade insatser för såväl till e-medier som medier på mångspråk och nationella minoritetsspråk. Därmed uppnås en samlad synergieffekt för att alla elever ska få en ökad möjlighet till likvärdig skolbiblioteksverksamhet så att de kan nå sina kunskapsmål.

Kostnad

Genom att flera delar av reformförslaget bekostas på andra sätt än genom ökade statliga utgifter är förslagen initialt sett möjliga att genomföras via en årlig förstärkning inom området med:

Stärkta skolbibliotek	Kostnad per år	Kommentar
Nationellt kunskapscenter, webb, administration, teknik och produktion av lärmoduler	10 mnkr	Kunskapscentret förläggs till den myndighet som regeringen utser som samordnande
Samverkande expertpersonal till Nationellt kunskapscenter från olika myndigheter	---	Betalas av myndigheter som har uppdraget på deras anslag
Nationella skolbiblioteksutvecklare	10 mnkr	Kan vara regionalt stationerade
Statligt stöd till e-resurser för skolelever	30 mnkr	Statligt stöd till e-resurser för skolbibliotek
Totala kostnader per år	50 mnkr	

Slutsats

För att uppnå den nationella biblioteksstrategins medel *Utveckla invånarnas möjligheter till livslångt lärande och fri åsiktsbildning genom en sammanhållen kedja av utbildningsbibliotek* föreslås stärkta skolbibliotek. Stärkta och likvärdiga skolbibliotek för landets skolelever uppnås genom satsning på kompetensutveckling och förstärkt medieförsörjning. Syftet är att uppnå en utbyggd, välfinansierad och med pedagogiken integrerad skolbiblioteksverksamhet för att stärka elevernas möjligheter att uppnå sina kunskapsmål.

Referenser

Frimodt, Frida (2015): *Skolbibliotek i lärarutbildningen*, Stockholm: Södertörns högskolebibliotek

Gärdén, Cecilia (2017): *Skolbibliotekets roll för elevers lärande: en forsknings- och kunskapsöversikt år 2010-2015*, Stockholm: Kungliga biblioteket

Kungliga biblioteket (2012): *Barnen i planerna 2012: folkbibliotek, skolbibliotek*, Stockholm: Kungliga biblioteket

Kungliga biblioteket (2018): *Bibliotek 2017 - offentligt finansierade bibliotek*, Stockholm: Kungliga biblioteket

Kungliga biblioteket (2013): *En rörig tillvaro som berör*, Stockholm: Kungliga biblioteket

Kungliga biblioteket (2016): *Skolbibliotek som pedagogisk resurs*, Stockholm: Kungliga biblioteket

Schultz Nybacka, Pamela (2019): *Värdet av skolbiblioteket - en verksamhet för hållbar utbildning och bildning*, Stockholm: Kungliga biblioteket

Skolinspektionen (2018): *Skolbibliotek som pedagogisk resurs, granskningsrapport*. Stockholm: Skolinspektionen

Skolverket (2018): *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011: reviderad 2018*, femte upplagan, Stockholm: Skolverket

Skolverket (2018): *Utvärdering av statsbidraget för personalförstärkning i skolbibliotek*, Stockholm: Skolverket

Svensk biblioteks förening (2018): *Bemanna skolbiblioteken*, Stockholm: Svensk biblioteks förening

2. Stärkta bibliotek för nationella minoriteter och urfolk

Urfolket samernas och de nationella minoriteternas bibliotek tilldelas uppdrag och resurser som resursbibliotek för sina språkområden. Detta inkluderar stöd till medieförsörjning och distribution av medier på de nationella minoritetsspråken.

Summa 40 mnkr

Bakgrund

De nationella minoriteterna och urfolket samerna är en omistlig del av Sverige, landets historia och kulturarv. Syftet med reformförslaget är att stärka det nationella stödet till landets bibliotek, främst kommunal och regional biblioteksverksamhet, där slutanvändarna tillhör en eller flera nationella minoriteter och urfolket samerna. Bibliotekslagen föreskriver att de nationella minoriteterna ska ägnas särskild uppmärksamhet.

Det allmänna ska främja de nationella minoriteternas och urfolket samernas möjligheter att behålla och utveckla sitt språk och sin kultur i Sverige. Barns utveckling av en flerkulturell identitet och användning av det egna minoritetsspråket ska särskilt främjas. Centralt är revitalisering av språken och den kulturella identiteten, vilka är odelbara. Det innebär att identitet och språk vävs samman hos personen.

Nationella minoriteter omgärdas av ett flertal lagstiftningar utöver bibliotekslagen. Främst språklagen (2009:7244) och förordningen (2009:1299) om nationella minoriteter och minoritetsspråk. Från och med den 1 januari 2019 införs nya bestämmelse bland annat i skollagen och socialtjänstlagen (2001:453). Lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk 2009:724 förtydligas och förstärks. Det nya förstärkta grundskyddet åligger samtliga kommuner att ovillkorligen uppfylla, liksom att genomföra strukturerade samråd.

Urfolket samerna har en egen lagreglering genom sametingslagen (SFS 1992:1433) som ger samerna folkrättsliga rättigheterna som urfolk enligt internationella regleringar och konventioner. I Sverige innebär det att Samtinget både är en parlamentarisk funktion med politiskt valda representanter och samernas myndighet med uppdrag att främst att bevaka frågor som rör samisk kultur i Sverige.

Inom reformförslaget måste hänsyn därför tas till att Samiska bibliotekets huvudman är Sametinget, en myndighet, till skillnad från de övriga nämnda biblioteken.¹

Nuläge

Bibliotekslagen uppfylls inte

I KB:s lägesbeskrivning av bibliotekens arbete med nationella minoritetsspråk (våren 2018), konstateras att biblioteksområdet i de flesta fall är eftersatt. Ur ett nationellt perspektiv uppfylls inte kravet i 5 § 1 bibliotekslagen om att biblioteken ska ägna *särskild uppmärksamhet* åt de nationella minoriteterna. Inte heller uppfylls 10 § om tillgång till skolbibliotek, eftersom det i vart fall beträffande de samiska förhållandena konstateras att insatserna är otillräckliga. Skolbibliotek för nationella minoriteter torde vara det mest eftersatta området av alla inom kommunal biblioteksverksamhet.

De kommunala biblioteken förmår i regel inte uppfylla det som beskrivs som *särskild uppmärksamhet*. Många gånger ställs de nationella minoriteternas behov mot målgrupper med andra modersmål än svenska (5 § 2 bibliotekslagen). Detta gäller i synnerhet efter år 2015 då antalet nyanlända ökade markant. Ofta uppfattas de nationella minoriteterna som en osynlig målgrupp och har därför kommit att prioriteras ner i förhållande till nyanlända. Personalens kompetens inom området är till stora delar svag och bristfällig och de minoritetspolitiska målen inte kända. Detta försvårar förståelsen av bibliotekslagens intentioner.

Svårigheter kring förvärv, bestånd och inköp av medier

Frånsett det finska språket är förvärv av medier på nationella minoritetsspråk generellt svårt, delvis på grund av en liten utgivning inom Sveriges gränser. Många bibliotek påtalar svårigheterna med förvärv utanför Sverige och menar att lagen om offentlig upphandling skapar hinder för inköp från andra länder. I vissa fall behövs specialiserade kunskaper inom förvärv på det aktuella språket, som endast finns hos en handfull personer i hela landet.

¹ Sametinget bedriver en parallell utveckling av Samernas bibliotek där ett nationellt reformförslag kan spela avgörande roll för Sametingets fortsatta arbete. Sametinget som huvudman har ansvar för hela Samernas bibliotek, men Samernas bibliotek är också en viktig del i den nationella biblioteksinfrastrukturen. Det är därför viktigt att utvecklingen av Samernas bibliotek koordineras med helheten i reformpaketet i de delar som är av nationell karaktär.

Avsaknad av strukturer för arbetet

En annan bidragande orsak till att det har stått stilla inom området i många kommuner är att man som helhet i kommunen saknar strukturer för att arbeta med nationella minoriteter. Detta försvårar bibliotekets utveckling då det saknas former för till exempel samråd.

Förvaltningskommuner med etablerade strukturer, modersmåls lärare, samordnare och regelbundna samråd har kommit längre även inom biblioteksområdet; service, verksamhet och medieutbud är generellt bättre. I synnerhet när biblioteket representeras i samråden och får kontinuerlig återkoppling om de nationella minoriteternas behov. Med hjälp av samordnaren och modersmåls lärare kan de förmedla information från biblioteket direkt till målgruppen.

Samverkande insatser, koordinering och vikten av samråd

Den sammantagna bedömningen är att det krävs ett flertal samverkande insatser där god samordning och koordinering är helt avgörande för det fortsatta arbetet för att uppfylla både bibliotekslagens – men också minoritetslagstiftningens intentioner – på området. Vikten av täta samråd där de nationella minoriteterna och urfolket samerna ges ett faktiskt och reellt inflytande över utvecklingen har framhållits i de styrande lagar och konventioner som ligger till grund för det minoritetspolitiska området. Detta gäller även beträffande urfolket samerna.

Samverkan mellan berörda myndigheter

Samverkan mellan de berörda myndigheterna KB, Sametinget, Statens kulturråd, Myndigheten för tillgängliga medier (MTM) och Institutet för Språk och folkminne (ISOF) är också av stor betydelse att etablera och för att tillförsäkra en sammanhängande struktur för de nationella minoriteterna och bibliotekens fortsatta arbete.

Genom kultursamverkansmodellen och de nationella kulturpolitiska målen regleras den regionala biblioteksverksamhetens arbete med att uppmärksamma nationella minoriteter. Statens kulturråd har de senaste åren getts särskilda uppdrag för att stödja de nationella minoriteterna samt romsk inkludering. MTM har också uppdrag att tillgodose de nationella minoriteterna med tillgängliga medier.

Biblioteken som betydande samhällsinstitution för revitalisering

För att en revitalisering ska ske behövs de djupa lagren av språk och språkliga strukturer som lägger grund för tänkandet och det vetenskapliga språket. Även det immateriella såsom traditioner,

berättelser och identitetsskapande aktiviteter (till exempel slöjd eller annan skapande verksamhet där traditionellt kunnande förs över till nya generationer) är viktiga delar i revitaliseringen.

Det betyder att biblioteket som samhällsinstitution har en stor betydelse för att revitaliseringen ska fortgå, genom att till exempel tillhandahålla texter och berättelser som gör att den enskilda människan kan växa, behålla sin kulturella identitet genom hela livet och fortsätta sin språkinläring med språkliga nivåer som motsvarar den egna åldern. Bilderböcker, barnböcker, ungdomsböcker, vuxenböcker och facklitteratur bildar en språklig utvecklingstrappa kompletterat med tillgängliga medier, som behöver få en hemvist i en flerkulturell identitet med starkt stöd från biblioteken. De nationella uppdragen bör ha detta som en gemensam utgångspunkt, liksom kontinuerligt bevakning av relevant forskning inom området.

Reformförslag

För de nationella minoritetsspråken jiddisch, finska, meänkieli respektive samiska:

Att statligt finansierade nationella uppdrag ges till Judiska biblioteket (jiddisch), Finlandsinstitutets bibliotek (finska), Nordkalottbiblioteket (meänkieli) samt Samernas bibliotek (samiska) genom Sametinget². Dessa fyra bibliotek får i uppdrag att utveckla nationella resursbibliotek för respektive språkgrupp och för landets kommuner i syfte att:

- ge konsultativt stöd till kommunerna, till exempel:
 - stöd till kommunerna för att biblioteken ska kunna främja revitalisering av språken och kulturen genom läs- och litteraturfrämjande insatser etc.
 - stöd till kommunerna så att barn och unga kan utveckla en flerkulturell identitet med hjälp av bibliotekens resurser

² Det finns dock förvaltningsmässigt stora skillnader mellan de fyra uppräknade biblioteken som gör att respektive bibliotek behöver få ett nationellt uppdrag på ett sätt som fungerar med nuvarande finansieringsformer, organisatoriska förutsättningar och grundläggande syften. Detta behöver utformas tillsammans med de utpekade biblioteken. Statens kulturråd har i dag viss bidragsgivning till berörda bibliotek, beroende på vilken typ av bidrag kan bidragsgivningen påverkas av detta reformförslag.

- stöd till kommunerna för att underlätta delaktighet, i synnerhet för barn och unga, i utformandet av bibliotekens verksamhet
- stöd till kommunerna att synliggöra nationella minoriteter och öka förståelsen hos allmänheten
- ge stöd till skolbibliotek, lärare och elever
- bevaka relevant forskning, medieutveckling, utgivning etc.
- i samarbete med en av de nationella lånecentralerna ansvarar för medieförsörjning inklusive förvärv, katalogisering och gallring, verka som kompetensstöd och bidra till kompletterande medieförsörjning till kommunerna
- tillhandahålla och/eller utveckla digitala tjänster som främjar de nationella minoriteternas användning av de resurser respektive organisation tillhandahåller där utgångspunkten är likvärdig tillgång oavsett var i landet användaren är bosatt, eller vilken ålder hen är
- främja respektive minoritetsspråk genom allmänskulturella program som komplement till de kommunala bibliotekens programverksamhet
- som specialbibliotek stödja forskning och högre utbildning genom att ställa sina samlingar till förfogande
- omvärldsbevaka språkområdets utveckling, minoritetspolitisk utveckling samt pedagogisk utveckling med särskilt fokus på nationella minoriteter, vilket förmedlas till berörda myndigheter, regional biblioteksverksamhet och kommunerna.

För det nationella minoritetsspråket romani:

- att ytterligare utredning görs om förutsättningarna för att skapa ett resursbibliotek för språkområdet romani (i likhet med de övriga nationella minoritetsspråken) och då med hänsyn till förslaget om att inrätta ett nationellt center för romska frågor (betänkande SOU 2016:44 Kraftsamling mot antiziganism)
- att Romskt Kulturcenter i Malmö, i samråd med och stöd av KB, ges i uppdrag att katalogisera och tillgängliggöra sin litteratursamling (cirka 1 000 titlar) i Libris.

Idag finns inget motsvarande bibliotek för romani som det finns för de övriga nationella minoritetsspråken. Romani bör dock prioriteras, bland annat mot bakgrund av att Statens kulturråd har ett särskilt uppdrag för romsk inkludering som kan ge synergieffekter, samt att det generellt inte har bedrivits en mer omfattande utveckling av biblioteksverksamhet med målgrupperna romer. Biblioteksverksamhet för språkområdet romani är ett kraftigt eftersatt område och den

infrastruktur som krävs behöver byggas upp med långsiktiga och hållbara insatser. Vilka aktörer som bäst förvaltar de nationella uppdragen behöver därför undersökas vidare. Det är dock av stor vikt att vidare undersökning kring upprättande av ett resursbibliotek sker snarast, för att påbörjat arbete inom detta språkområde inte ska stanna av.

Gemensamt för de nationella minoritetsspråken

För att ge de nationella minoriteterna möjlighet att påverka innehåll och formerna för den biblioteksverksamhet som ses som grunden för ett nationellt resursbibliotek behövs samråd. Reformförslaget måste lämna ett stort utrymme för egenmakt och eget beslutande i utförandet av de nationella uppdragen. Uppdragen i sig bör ansluta till den gällande lagstiftningen och politikområdets inriktning såsom den redan är klarlagd och kommunicerad med de nationella minoriteternas inflytandeorgan samt Sametinget.

Vidare föreslås att:

- De fyra myndigheterna Sametinget, Statens Kulturråd, MTM och KB, ges i uppdrag att samverka i nationella minoritetsfrågor inom biblioteksområdet med Länsstyrelsen i Stockholms län, som i dag har ansvaret för uppföljning av minoritetspolitikens utfall. Till detta kopplas ett etiskt råd med representanter från samtliga berörda parter. KB ansvarar för att bilda detta etiska råd inom området.
- KB ges ett koordineringsuppdrag att i samråd med respektive resursbibliotek formulera, utveckla och följa upp uppdragen till de utpekade biblioteken och någon av de statliga lånecentralerna samt att säkerställa en god samverkan med andra berörda myndigheter, och då i samråd med de nationella minoriteternas olika berörda organisationer. Sametinget ansvarar för verksamheten vid Samernas bibliotek.
- KB ger en av de nationella lånecentralerna i uppdrag att ansvara för kompletterande medieförsörjning för de nationella minoritetsspråken, med fokus på romani.
- KB ges uppdrag att vid behov stödja resursbiblioteken i katalogisering och katalogiseringsfrågor kring de nationella minoritetsspråken.
- KB ges i uppdrag att ta fram digitala bibliotekstjänster för de nationella minoritetsspråken för ett systematiskt och fortlöpande

tillgängliggörande av digitala medier på de nationella minoritetsspråken.

- KB ges i uppdrag att utföra retrospektiv digitalisering av äldre medier där urvalet görs i samråd med respektive språkgrupp och prioriteringar görs av resursbiblioteken, KB och i samråd med etiska rådet.
- KB och Sametinget undersöker möjligheterna att ge Samernas bibliotek rekvisitionsrätt till den inhemska samiska utgivningen vid revideringen av pliktlagstiftningen.³

Kostnad

Stärkta bibliotek för nationella minoriteter och urfolk	Kostnad per år	Kommentar
Uppstartsinsats inom respektive språkområde	7 mnkr	Efter genomförd uppstartsinsats övergår utgiftsposten till Digitalisering och avtalslicenser (se nedan)
Utveckling och drift av nationella resursbibliotek för respektive språkgrupp	10 mnkr	2 mnkr/ språkområde
Nationella digitala bibliotekstjänster för nationella minoritetsspråk: förstudie, prototyp, genomförande och test	5 mnkr	Efter genomförd utvecklingsinsats behövs 2,5 mnkr för drift och förvaltning, resterande övergår till Digitalisering och avtalslicenser (se nedan)
Koordinering, samråd, etiskt råd samt katalogiseringsstöd	3 mnkr	
Digitalisering och avtalslicenser för tillgängliggörande	15 mnkr	Se ovan, 7 + 2,5 mnkr förs över hit efter genomförd uppstart och utvecklingsinsats (totalt 24,5 mnkr)
Totala kostnader per år	40 mnkr	

³ I detta avseende måste Samernas bibliotek betraktas som ett nationalbibliotek i förhållande till urfolket och Sapmi. I likhet med KB, som i egenskap av Sveriges nationalbibliotek får pliktexemplar för den svenska utgivningen, bör även Samernas bibliotek ges samma rättighet att genom samlingsbyggande förfoga över en så komplett samling som möjligt. Den nuvarande pliktlagstiftningen ger inte utrymme för en ändring, men en framtida lagstiftning måste beakta att samerna är ett urfolk med särskilda folkrättsliga rättigheter.

Slutsats

För att uppnå den nationella biblioteksstrategins mål om *Ett demokratiskt samhälle där alla fritt kan ta del av världens samlade litteratur och kunskap för att kunna verka i samhället på egna villkor* föreslås stärkta bibliotek för nationella minoriteter och urfolk. Det har inte tidigare gjorts en sammanhållen, långsiktigt hållbar satsning inom biblioteksväsendet som helhet för att bidra till främjandet och revitaliseringen av nationella minoritetsspråk.

Reformpaketet avser att främja bevarande och utveckling av de nationella minoriteternas språk och kultur genom berättandet som kan förmedlas genom ett bibliotek och bidra till att biblioteken ägnar särskild uppmärksamhet åt de nationella minoriteterna.

Referenser

Brisander, Cecilia (2018). *Många sätt att vara människa på: Folkbibliotek och nationella minoriteter*, Stockholms läns landsting/Kulturförvaltningen: Regionbibliotek Stockholm

Kungliga biblioteket (2018): *Biblioteken och de nationella minoritetsspråken: en lägesbeskrivning*, Stockholm: Kungliga biblioteket, Nationell biblioteksstrategi

Kungliga biblioteket (2018): *Trend 2017 – kommunala biblioteksplaner*, Stockholm: Kungliga biblioteket

Sikku, Nils Henrik (2018). *Samernas bibliotek – en dold resurs. Utvärdering, analys och förslag rörande Sametingets bibliotek*, Giron: Sametinget

Stiftelsen Gaaltije (2018): *Staare 2018 Saepmie – språket och litteraturen*, konferens, tillgänglig via UR Samtiden

Wuolab, Anne (2018): *Staare 2018 Saepmie – språket och litteraturen*, konferens, tillgänglig via UR Samtiden

3. Stärkt mångspråkig biblioteksverksamhet

Samordna den nationella medieförsörjningen för personer med annat modersmål än svenska. Förstärkningen gäller både ökad medieförsörjning och kompetensutveckling för att underlätta bibliotekens uppdrag att tillgodose prioriterade grupperns behov. Summa 20 mnkr

Bakgrund

Sverige är idag ett mångspråkigt samhälle som befolkas av både nyanlända och etablerade invånare med annat modersmål än svenska. Dessa utgör en prioriterad grupp i bibliotekens uppdrag och ska ägnas särskild uppmärksamhet enligt 5 § bibliotekslagen. Paralleller finns mellan denna paragraf och mål 10 i FN:s agenda 2030 för hållbar utveckling. I Sverige finns nationella mål för litteratur- och läsfrämjande, där biblioteken har en viktig roll med att bidra till att de uppfylls. Målen innebär att alla i landet ska, oavsett bakgrund och med utgångspunkt i var och ens särskilda förutsättningar, ska ges möjlighet att utveckla en god läsförmåga samt ha tillgång till litteratur av hög kvalitet. För att uppnå högre likvärdighet är det viktigt att biblioteksresurser finns tillgängliga på andra språk än svenska.

Behov av mångspråkig personal ökar, liksom efterfrågan på en mer effektiv medieförsörjning. Regeringens satsning *Stärkta bibliotek* visar att flera projektansökningar anknyter till bibliotekens arbete med mångspråk och integration. Detta pekar på att behovet av extra resurser på området är stort. Under 2019 har Malmö stad beviljats stöd inom ramen för *Stärkta bibliotek* för att vidareutveckla en betaversion av en mångspråkig digital tjänst kallad Världens bibliotek.

Nuläge

Den nationella mångspråkiga lånecentralens uppdrag (Internationella biblioteket vid Stockholms stadsbibliotek) som centralt stöd är otillräckligt och begränsat till att omfatta endast folk- och gymnasiebibliotek. Idag tillhandahålls främst fysiska medier. Utbudet av digitala medier är begränsat.

Alla bibliotek kan inte ha allt men ska kunna erbjuda medier på de språk som är etablerade i kommunen. Dagens situation ställer helt nya krav på bibliotekarieprofessionen när det gäller medieförsörjning på olika språk, digitala medier, material på lättläst svenska, medborgar-

och samhällsinformation och en anpassad biblioteksverksamhet. Upphandling, inköp, katalogisering och gallring av mångspråkig litteratur kräver specifika språkkompetenser som är närmast omöjlig att ha inom mindre biblioteksorganisationer. Sveriges officiella biblioteksstatistik ger en tydlig bild av att antalet utländska titlar på folkbiblioteken i olika län inte är likvärdig. Personer som har behov av medier på olika språk möter alltså ett varierande stort utbud på folkbiblioteken beroende på var i landet de befinner sig.

Regelverket om offentlig upphandling är komplext och försvårar ibland bibliotekens inköp av relevant mångspråkig media. De leverantörer som kommunerna har upphandlat kan inte förmedla tillräckligt många och varierade titlar. Lånecentralen stödjer bibliotekens mångspråkiga medieförsörjning genom att tillhandahålla smalare litteratur på de språk där det finns etablerade inköpskanaler. Beträffande språk där medier är svårtillgängliga och som därför kräver specialkompetens, tillhandahåller lånecentralen medier på bred bas för både barn och vuxna.

Lånecentralens resurser är otillräckliga för att möta efterfrågan från biblioteken av medier, språkkompetens och annat stöd som rör det mångspråkiga området. De prioriterade grupperna är mångfacetterade och har inbördes olika behov. För att möta behoven behövs en kraftsamling i form av ett mångspråkigt nationellt stöd. Det bör även omfatta litteraturstöd och läsfrämjande insatser för fler målgrupper än vad som ingår i lånecentralens uppdrag idag, till exempel förskola, grundskola (skolbibliotek måste idag gå via folkbibliotek för att använda lånecentralens resurser), vuxenutbildning, svenska för invandrare, kriminalvården, äldreomsorgen och vården. De utvidgade målgrupperna som här föreslås här har särskilt behov av bredare litteratur på både lättillgängliga och svårtillgängliga språk.

Reformförslag

Sverige behöver en mångspråkig lånecentral med både bredd och djup samt en inriktning på digitala medier för att stödja bibliotekens uppdrag att tillgodose prioriterade grupperns behov. För att uppnå bästa effekt krävs en statligt finansierad nationell mångspråkig medieförsörjning med ett tydligare och utvidgat uppdrag.

För att stärka den nationella mångspråkiga lånecentralen föreslås mer resurser för att tillgängliggöra mångspråkiga medier till fler målgrupper samt en kompetensförstärkning med utvecklingsledare som utgör stöd för det allmänna biblioteksväsendet.

Stärkt mångspråkig medieförsörjning

Lånecentralens tjänster och målgrupp utökas till att omfatta biblioteksverksamhet som stödjer det livslånga lärandet. Förskolor, grundskolor, vuxenutbildningar, svenska för invandrare, kriminalvården, äldreomsorgen och vården är särskilt i behov av detta stöd.

- Lånecentralens webbtjänster utvidgas och anpassas till bibliotekspersonalens behov för att stödja upphandlingar av smal och bred litteratur i både fysiskt och digitalt format.
- Lånecentralen inrättar en abonnemangsservice för depositioner liknande Danmarks och Norges depositionsservice.
- Lånecentralens tjänster utvidgas till att tillgängliggöra digitala medier direkt till användare via särskild webbtjänst.

Kompetensförstärkning

Lånecentralen förstärks med fler personalresurser i form av utvecklingsledare. Förstärkningen gäller konsultativt stöd till hela det allmänna biblioteksväsendet i enlighet med de uppräknade förslagen i förra stycket. Utvecklingsledare omvärldsbevakar och har en översyn över den språkliga mångfalden i Sverige, testar och utvecklar metoder, sprider goda exempel och samverkar med mångspråkig personal hos biblioteken på regional och kommunal nivå samt tar till vara den lokala kompetensen på olika sätt i arbetet med medier på mångspråk.

Lånecentralen förstärks och utökas med kompetenser inom mångspråkskatalogisering eller med medel för upphandling av dessa tjänster. Lånecentralen utgör stöd till det lokala biblioteksarbetet. Det är idag få bibliotek som katalogiserar språk på andra alfabet än det latinska. Lånecentralen samverkar med den regionala biblioteksverksamheten som kan bidra med utvecklingsstöd och kompetens för att främja samarbete, verksamhetsutveckling och kvalitet på regional nivå. Lånecentralen behöver även använda tolkar och språkkonsulter (personer med hög språkkunnighet och intresse för litteratur) d.v.s. personer utanför organisationen för urval, inköp och katalogisering. Att arbeta med konsulter på detta vis är kostsamt, men ökar i sin tur kvaliteten på arbetet. Det är också önskvärt att bygga upp nätverk för den här typen av tjänster i stället för att förlita sig på volontärer. Lånecentralen har, tillsammans med den regionala biblioteksverksamheten och biblioteksutbildningarna, en aktiv roll i fortbildningsverksamheten för att förstärka den mångspråkiga biblioteksservicen i landet.

Kostnad

Stärkt mångspråkig biblioteksverksamhet	Kostnad per år	Kommentar
Vidareutveckling och implementering av en webbtjänst med digitala medier	2 mnkr	För slutanvändare (varldensbibliotek.se)
Avtal för och produktion av digitala medier	4 mnkr	För direkt konsumtion av slutanvändare
Vidareutveckling och implementering av en webbtjänst (gränssnitt, plattform)	2 mnkr	För bibliotekspersonal (interbib.se)
Inköp av tryckta medier för bred och smal kompletterande medieförsörjning	4 mnkr	För bibliotek och skolbibliotekscentraler
Kompetensförstärkning	8 mnkr	Katalogisering av mångspråkiga medier och berikning av Libris, språkkonsulter, metodutveckling och konsultativt stöd till barn och unga, vuxenutbildningen och kriminalvården
Totala kostnader per år	20 mnkr	

Slutsats

För att uppnå den nationella biblioteksstrategins mål om *Ett demokratiskt samhälle där alla fritt kan ta del av världens samlade litteratur och kunskap för att kunna verka i samhället på egna villkor* föreslås en stärkt mångspråkig biblioteksverksamhet. Likvärdig tillgång till mångspråkiga medier för landets invånare med andra modersmål än svenska uppnås genom att stärka den nationella mångspråkiga lånecentralen. Därför föreslås mer resurser för tillgängliggörande av mångspråkiga medier till fler målgrupper. Ökade resurser till en kompetensförstärkning med utvecklingsledare som utgör stöd till hela det allmänna biblioteksväsendet föreslås också. Förstärkningen genomförs som en permanent satsning till en kostnad av 20 miljoner kronor per år.

Referenser

Hansson, Joacim (2018): *Profession, utbildning, forskning: biblioteks- och informationsvetenskap för en stärkt bibliotekarieprofession*, Stockholm: Kungliga biblioteket, Nationell biblioteksstrategi

Fichtelius, Erik, Enarson, Eva, Hansson, Krister, Klein, Jesper & Persson, Christina (red.) (2017): *Den femte statsmakten: bibliotekens roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering*, Stockholm: Kungliga biblioteket, Nationell biblioteksstrategi

Kungliga biblioteket (2017): *Migration och språklig mångfald: Bibliotekens roll i det flerspråkiga samhället*, Stockholm: Kungliga biblioteket, Nationell biblioteksstrategi

Kulturdepartementet (2016): *Läsfrämjande insatser i och utanför skolan*, Kommittédirektiv 2016:78

Pilerot, Ola & Hultgren, Frances (2017). *Folkbibliotekens arbete för och med nyanlända: slutrapport*, Uppsala: Länsbibliotek Uppsala, Landstinget Dalarna

Stenquist, Bjarne (2018). *Kliv fram! Bibliotek, segregation och integration*, Stockholm: Kungliga biblioteket, Nationell biblioteksstrategi

4. Stärkta nationella digitala bibliotekstjänster

*Den nationella biblioteksmyndigheten får i uppdrag att ta fram en ny digital biblioteksplattform för olika målgrupper, sköta driften och försörja tjänsten med innehåll genom upphandling och avtalslicenser. Uppdraget inkluderar massiv digitalisering av tryckt material och andra medier enligt en flerårsplan samt utveckling av digitala bibliotekstjänster, sökfunktioner och metadata för forskning och allmänhet. Redan utvecklade digitala bibliotekstjänster för barn och Litteraturbanken bör få en permanent statlig finansiering.
Summa 90 mnkr*

Bakgrund

Samhällets digitalisering och skiftet från en fysisk till en digital förvaltning skapar nya möjligheter, men för också med sig helt nya utmaningar. Som samhället i övrigt måste biblioteksväsendet förändras och utvecklas för att även i framtiden vara en relevant aktör.

Dagens användare förväntar sig att få tillgång till information direkt och utan dröjsmål. Med kraftfulla söktjänster och utvecklingen inom artificiell intelligens finns också goda förutsättningar att möta användarnas behov. Den snabba tekniska utvecklingen kan ställas mot en lång tradition inom arkiv, bibliotek och museer att i förväg sortera och kategorisera information. Båda sätten att möta användarnas behov är relevanta.

Idag är floran av digitala bibliotekstjänster stor ur ett nationellt perspektiv. Mycket dubbelarbete görs, trots att gemensamma lösningar ofta är bättre och mer kostnadseffektiva. Högre grad av effektivitet, kvalitet och innovation kan nås genom standardisering och utveckling av gemensamma tjänster.

Genom stärkta nationella bibliotekstjänster förbättras tillgången till digitala medier. Här finns möjligheter att nå bibliotekens alla målgrupper. Detta förutsätter dock ett stort nationellt förändringsarbete. För att lyckas krävs, förutom central finansiering, en förstärkt nationell organisation och ökad samordning.

Nuläge

Digital omställning, likvärdig tillgång och läsfrämjande

Folkbibliotekens e-medietjänster har hamnat på efterkälken internationellt, och även i jämförelse med bokbranschens motsvarigheter. Det låga genomslaget för e-böcker på biblioteken beror bland annat på bristande användarupplevelse, högt leverantörsberoende, höga kostnader på grund av dubbelarbete, avsaknad av en nationell tjänst, samt smalt utbud. Även bristande teknisk och digital kompetens hos användarna påverkar. De försök som gjorts att skapa nationell samordning för folkbiblioteken inom området e-medieförsörjning har hittills varit utan framgång.

Samtidigt minskar läsning och läsförmåga bland barn och ungdomar, vilket gör behovet av stöd kring läsning och språkutveckling stort. Läsfrämjande insatser behövs också bland nyanlända som vill lära sig svenska språket. Även tillgången till digitala medier är långt ifrån likvärdig, varken ekonomiskt eller innehållsmässigt. Här kan nationella digitala bibliotekstjänster vara ett effektivt verktyg, dels för likvärdig tillgång i hela landet, dels för läs- och litteraturfrämjande.

Det är idag allt svårare för biblioteken att uppfylla bibliotekslagens krav om att det allmänna biblioteksväsendet ska främja litteraturens ställning. En internationell utblick visar att biblioteksaktörer som har en tydlig strategi och som äger sin infrastruktur, och vidare har en långsiktig finansiering och erbjuder leverantörer standardiserade protokoll för integration, också lyckas bäst med att skapa tillräcklig bredd i utbudet.

Massdigitalisering och tillgängliggörande av kultur- och kunskapsarvet

Sverige har i europeisk jämförelse digitaliserat lite historiskt material, och svenska användare har därmed sämre tillgång till denna typ av material. Det finns dock goda förutsättningar för att öka tillgången. KB:s samlingar har till exempel potential att berika en nationell digital bibliotekstjänst med omfattande historiskt innehåll.

Flera utmaningar finns dock:

- Digitaliseringsbehovet är en kritisk ekonomisk fråga – idag saknas medel för att digitalisera ens prioriterade delar av bibliotekens samlingar.
- Hittills saknas tekniska lösningar, lagstöd och resurser för att samla in och tillgängliggöra nutidens digitalt födda material.
- Konsolidering och samordning av infrastrukturen krävs – hur kan plattformar utnyttjas effektivare och hur kan innehåll kopplas ihop bättre i söktjänster?
- Varumärken och tjänstepaketering – hur ska det framtida tjänsteutbudet se ut?

Vidare behöver tjänster som tillgängliggör kultur- och kunskapsarvet vara tekniskt obundna och kunna hantera vitt skilda materialtyper. Det krävs också välutvecklade metoder för att organisera materialet så att det blir sökbart och tillgängligt för användarna.

Tillgängliggörande av digitalt material

Det samlade digitala kultur- och kunskapsarvet behöver presenteras och göras sökbart, för såväl allmänhet som forskning, på standardiserade tekniska plattformar. Det är viktigt att ha beredskap för utveckling av nya informationssökningstjänster där artificiell intelligens är en självklar komponent. Möjligheter att söka information även i bibliotekens ostrukturerade samlingar behöver till exempel skapas. På upphovsrättens område behövs avtalslicenser som ger rätt till massutnyttjanden förhandlas fram.

Reformförslag

Syftet med nationella digitala bibliotekstjänster är att dels ge likvärdig tillgång och främja läsning genom e-boks- och ljudbokstjänster, dels att stödja forskning och lärande genom söktjänster och digitalt tillgängliggörande av kultur- och kunskapsarv.

Förslaget utgår ifrån att KB bör få i uppdrag att:

- tillhandahålla en nationell e-boks- och ljudbokstjänst
- utveckla en ny generation digitala tjänster för att stödja forskning och lärande
- öka mängden digitalt fött och digitaliserat material som kan tillgängliggöras
- utveckla en kvalitativ och säker källa till bibliotekens metadata

Dessutom behandlar reformförslaget finansiering av redan pågående lokala och regionala initiativ på området, som utvecklingen av tjänster som främjar läsning hos barn, samt Litteraturbankens verksamhet med att tillgängliggöra svensk litteratur som e-böcker.

Likvärdig tillgång och främja läsning genom e-boks- och ljudbokstjänster

En nationell e-boks- och ljudbokstjänst

För att ge likvärdig tillgång till medier samt stödja bibliotekens läs- och litteraturfrämjande uppdrag, behövs en nationell gemensam infrastruktur för e-boks- och ljudbokstjänster.

KB föreslås få i uppdrag att:

- utveckla en nationell e-bok- och ljudbokstjänst som ger stöd till folk- och skolbibliotekens litteratur- och läsfrämjande verksamheter samt skapar samordningseffekter och bidrar till en likvärdig tillgång.

Fokus bör initialt ligga på att ta fram tjänster som ger tillgång till e-böcker och ljudböcker genom folkbiblioteken. Det kan ske genom tjänster som riktar sig till olika målgrupper, men som i grunden bygger på en gemensam nationell plattform. Digitala bibliotekstjänster bör designas utifrån användarnas och de prioriterade målgruppernas behov.

Den e-bok- och ljudbokstjänst som föreslås bör i ett första steg tillhandahålla medier på de nationella minoritetsspråken (se reformförslag 2) och vidareutvecklas för att täcka allt fler användargrupperns behov. Tjänsten byggs utifrån erfarenheter i det e-boksprojekt som varit ett deluppdrag inom biblioteksstrategin. För att fortsätta vara relevant måste tjänsten succesivt kompletteras och anpassas till nya användarbehov och till den tekniska utvecklingen samt anpassas till hur distribution av och marknadsplatser för litteratur förändras.

Innehåll i den nationella e-boks- och ljudbokstjänsten

Utbudet i den nationella e-bok- och ljudbokstjänsten kommer till stora delar att bestå av upphovsrättsskyddade titlar från förlag eller kommersiella aggregatorer. Som kompletterande innehåll kan Litteraturbankens material, talböcker från Myndigheten för tillgängliga mediers bibliotek Legimus, medier på de nationella minoritetsspråken, nordiskt upphandlad mångspråklitteratur i Världens bibliotek, samt böcker med särskilt distributionsstöd från Statens Kulturråd integreras.

Existerande digitala tjänster för barn - till exempel Bibblix, Barnens bibliotek och Polarbibblo - föreslås få en permanent statlig finansiering för att möjliggöra nationell spridning.

En nationell digital e-boks- och ljudbokstjänst ska vara kostnadsfri för användaren, vara lättillgänglig för att främja läsning och på så sätt även sudda ut geografiska och socioekonomiska skillnader. Syftet är att ge likvärdig tillgång till digitala medier oavsett vem man är eller var man befinner sig i landet.

Litteraturbanken bidrar till fler e-böcker

Stora delar av vårt litterära kulturarv ligger ännu fördolt i landets biblioteksmagasin. Litteraturbanken har en unik potential att fritt för alla tillgängliggöra svensk skönlitteratur och andra texter som är av vikt för att förstå det litterära kulturarvet. Men det saknas en permanent finansierings- och organisationsmodell för verksamheten, som i dagsläget är hotad och i värsta fall kan tvingas upphöra. En långsiktigt hållbar finansiering och en fristående organisation, finansierad med nationella medel, behövs därför.

Upphovsrättsligt fritt material via Libris

KB har på uppdrag av kulturdepartementet, och som en del i den nationella biblioteksstrategin, genomfört ett e-boksprojekt för att öka mängden upphovsrättsligt fritt material i den nationella bibliotekskatalogen Libris. Litteraturbankens arbete har varit viktigt för projektet, eftersom en stor del av den litteratur som kunnat tillgängliggöras har producerats just av Litteraturbanken. Litteraturbanken kommer även i fortsättningen att vara en central källa för tillgängliggörandet av den äldre svenska litteraturen i en framtida nationell e-bok- och ljudbokstjänst.

Integrera Litteraturbankens bestånd

Genom att integrera Litteraturbankens bestånd med denna kommande tjänst kan det litterära kulturarvet bli mer lättillgängligt för en större allmänhet, inte minst för läsare som är ovana att söka efter denna typ av litteratur. Det blir därmed enklare för biblioteken att uppfylla bibliotekslagens krav. Även mot denna bakgrund är det viktigt att Litteraturbanken får en långsiktigt hållbar finansiering.

Stödja forskning och lärande genom digitalt tillgängliggörande av kultur- och kunskapsarv

Digitala tjänster för att stödja forskning och lärande

Genom söktjänster och digitalt tillgängliggörande av i första hand bibliotekens kultur- och kunskapsarv kan forskning och lärande stödjas. Att tillgängliggöra böcker, dagstidningar och tidskrifter har här högsta prioritet, men behoven gäller samtliga materialtyper i bibliotekens samlingar. Den som söker i materialet ska inte behöva ha förkunskaper om hur detta är organiserat eller vilken källa det kommer ifrån, utan ska kunna lita på att den tillgängliggjorda datasamlingen är tillförlitlig och autentisk.

Förslaget utgår ifrån att KB ges i uppdrag att utveckla en ny generation digitala tjänster för att tillgängliggöra kultur- och kunskapsarv som digitaliserade böcker, dagstidningar, tidskrifter och annat historiskt material. Hit hör även ljud- och bildmedier samt tv- och radioprogram. De digitala tjänsterna ska vara utformade för att möta behoven hos olika relevanta användargrupper, inklusive användare som har behov av maskinläsbara dataset för forskningsändamål.

Tjänsterna ska också vara infrastrukturella. De ska göra det möjligt för dem som vill, att utveckla och tillhandahålla egna applikationer för att använda data som tillhandahålls. Som grund för tjänsterna byggs en teknisk biblioteksplattform, bland annat dimensionerad för att lagra och bevara digitaliserade och insamlade data.

Digitalt fött och digitaliserat material och tillgängliggörande

Att öka mängden digitalt fött och digitaliserat material som kan tillgängliggöras genom de digitala tjänsterna är också av stor vikt. Detta görs primärt genom massdigitalisering av en mängd olika materialkategorier. Digitaliseringsinsatsen koordineras och samordnas med relevanta nationella och internationella aktörer. Rättigheter till massutnyttjanden måste också klareras för det upphovsrättsskyddade materialet. Dessutom behöver tjänster utformas så att eftersökt material lätt kan hittas genom vanliga sökmotorer på internet.

Kvalitativ och säker källa till bibliotekens metadata

En kvalitativ och säker källa till metadata och data bör upprättas i samarbete med andra datainsamlade institutioner och organisationer, för att göra det möjligt att integrera flera datakällor. En användare ska

på ett enkelt och lättfattligt sätt kunna aggregera information från olika samlingar och datakällor och få ett sammansatt svar på en sökfråga.

Förslag:

- att KB får i uppdrag att digitalisera de egna samlingarna och därmed bidra med ett historiskt källmaterial tillgängligt på internet
- genom ABM-samarbete, till exempel inom ramen för Digisam, verka för en informationsinfrastruktur med öppna informationskällor, gemensamma tjänster, standarder och terminologier
- göra bibliotekens samlingar tillgängliga genom flera kanaler och med teknik
- förhandla rättigheter beträffande massutnyttjanden för att kunna tillgängliggöra upphovsrättsskyddat material på internet

Kostnad

Stärkta nationella digitala bibliotekstjänster	Kostnad	Kommentar
Digitalisering, inklusive teknisk plattform	25 mnkr	
Tjänsteutveckling för att stödja likvärdig tillgång och läsförbättring	25 mnkr	Avser uppbyggnad och utveckling av både teknisk infrastruktur och ett flertal tjänster
Tjänsteutveckling för att tillgängliggöra kultur- och kunskapsarvet	25 mnkr	
Litteraturbanken	10 mnkr	
Stöd till existerande digitala tjänster för barn	5 mnkr	
Totala kostnader per år *	90 mnkr	

* Licenskostnader ingår idag i kommunernas budget för medier. Framtida kostnader och finansiering beror på utfallet av förhandlingar och kommer därför att behöva preciseras senare.

Slutsats

För att uppnå den nationella biblioteksstrategins medel *Tillgängliggör så mycket information och litteratur som möjligt fritt och digitalt för alla* förslås stärkta nationella digitala bibliotekstjänster. Det betyder att nationalbiblioteket bör få i uppdrag att ta fram en ny digital biblioteksplattform med tjänster som stödjer såväl läsfrämjande som forskning och studier samt sköta driften och försörja tjänsterna med innehåll. Tjänsterna ska kunna integreras i det offentliga biblioteksväsendets verksamheter och utvecklas och kureras i samverkan. Målet är att erbjuda en likvärdig tillgång till det digitala kunskaps- och kulturarvet i hela landet.

Referenser

Klein, Jesper & Thorslund, Ewa (2019): *Biblioteket i skyn!*. Stockholm. Kungliga Biblioteket, Nationell biblioteksstrategi

Wallström, Åsa (2019): *Fria böcker till alla. KB:s e-boksprojekt 2018*. Stockholm: Kungliga biblioteket, Nationell biblioteksstrategi

5. Stärkt nationell struktur för kompetensutveckling inom biblioteksväsendet

Inrätta ett Bibliotekens oberoende fortbildningsinstitut enligt modell från andra yrkesgrupper. Syftet är att systematiskt vidareutbilda biblioteks- och informationsvetare inom alla samhällssektorer och bibliotekstyper. Huvudmannskapet bör ligga på en högskola med utbildning inom biblioteks- och informationsvetenskap, och arbetet ska utföras i nära samverkan med KB och de regionala biblioteksverksamheterna. Projektet Digitalt först med användaren i fokus får sin fortsättning i denna nya struktur.
Summa: 25 mnkr

Bakgrund

Bibliotekens betydelse för det demokratiska samtalet och för människors möjligheter att bygga sina uppfattningar på etablerad kunskap framstår som allt viktigare. Åsiktsfrihet är en av grunderna i en fungerande demokrati, där biblioteken är en oberoende balanserande kraft. Biblioteken förser dem som vill bilda sig en uppfattning med underlag som visar på vägar till kunskap. Bibliotekens uppdrag är att möta ett samhälle i ständig förändring. Det gäller den digitala transformationen av samhället med automatisering, programmering, robotisering samt meta- och Big Datas möjligheter. Det handlar också om människors förändrade medievanor, nya sätt att lära och läsa, att kritiskt analysera samt att värdera källor och digitala sökvägar.

Ett ytterligare exempel är Sverige är på väg att lämna enspråksnormen och att efterfrågan på flerspråkig personal ökar. Personer som har den språkliga kompetensen kan ha behov av kompetensförstärkning inom biblioteksområdet genom kurser. Biblioteken och bibliotekarierna har förtroende hos människor och bibliotek används av många. Biblioteken är samhällets oberoende kunskapsbank, öppna för alla där bibliotekarier vägleder och inspirerar till kunskapsbildning och läsning.

Kunniga bibliotekarier är förutsättningen för att biblioteken ska fungera och uppfylla sitt uppdrag. Därför måste bibliotekarier kunna uppdatera sin utbildning på ett systematiskt och progressivt vis. En generell och teoretisk grundutbildning måste kompletteras genom möjligheten till fortbildning i stark koppling mellan teori och praktik. Specialistkompetenser behövs och efterfrågas. En tydlig kompetenstrappa för yrkesverksamma bibliotekarier kan fylla på och

synliggöra specialistkompetens. En hållbar och samlad struktur för bibliotekarieprofessionens kontinuerliga kompetensutveckling behöver därför skapas. En sådan finns inte idag.

Nuläge

Som framgår i skriften *Profession, utbildning, forskning; biblioteks- och informationsvetenskap för en stärkt bibliotekarieprofession* finns det skillnader mellan det som lärs ut vid de olika utbildningsprogrammen i biblioteks- och informationsvetenskap och de ofta praktiskt definierade kunskapsbehov som formuleras inom bibliotekssektorns olika delar. Fortbildning och kompetensutveckling med biblioteksspecifik inriktning har bedrivits endast i liten omfattning vid de fem högskolor där grundutbildning och forskning i biblioteks- och informationsvetenskap är etablerade.

De regionala biblioteksverksamheterna bedriver idag merparten av den biblioteksspecifika fortbildningen som förekommer för bibliotekarier på folkbibliotek. Det finns inte någon kontinuerligt pågående samverkanstruktur mellan högskolor och de regionala biblioteksverksamheterna om kompetensutveckling, även om samverkan i god anda förekommer.

På senare år har utbildningsinstitutionerna vid högskolorna också drivit en högre grad av samverkan med profession och bibliotek rent generellt. Det ligger i biblioteks- och informationsvetenskapens intresse att utbildningarna engagerar sig i den särskilda typ av sektorsamverkan som fortbildningsverksamhet innebär. Hittills har detta huvudsakligen skett inom ramen för individuella, lokala eller regionala initiativ och utan någon tydlig övergripande strategisk tanke. Något naturligt organ som har ansvar för att hantera och samordna olika aspekter på utbildning, fortbildning och kompetensutveckling för bibliotekarier vid olika bibliotekstyper existerar inte idag. Bristen på en sådan organisation försvårar dialogen om utbildnings- och fortbildningsbehov mellan utbildningarna, professionen och de olika biblioteksverksamheternas huvudmän.

Skolverket stödjer mer indirekt skolbiblioteksnära kompetensutveckling inom ramen för kollegialt lärande i "Läslyftet" och i det nationella skolutvecklingsprogrammet. Det är en fördel om kompetensutveckling som rör skolbibliotek sker i en gemensam lärandesituation för pedagoger, skolbibliotekarier och ibland även skollärare.

Se reformförslaget *Stärkta skolbibliotek*.

Reformförslag

En samlad nationell struktur för kompetensutveckling

En kvalitativ och på sikt hållbar fortbildning och kompetensutveckling för bibliotekarier måste säkerställas, utvecklas och göras strukturellt hållbar. En mer kraftfull och behovsanpassad fortbildning kan ske genom samordning och en större samverkan mellan olika utbildningsanordnare. Detta kan ske genom att etablera en *samlad* nationell struktur för kontinuerlig kompetensutveckling. Denna kan skapas och se ut på flera sätt. Här bör inspiration och förebilder hämtas från andra professionsområden. Målet är en struktur som till viss del kan leda till en formaliserad progression inom bibliotekarieprofessionen till exempel i form av specialistkompetenser eller en utökad biblioteksledarkompetens.

En samlad fortbildningsstruktur ska kunna leda till att deltagarna kan uppgradera specialistkompetenser till en jämförbar nivå inom definierade områden. Men syftet är också att utveckla kompetenser inom områden som rör transformeringen till ett digitalt samhälle med AI, robotisering och Big Data. Det ska även finnas förutsättningar för deltagarna att följa utvecklingen inom bibliometri, medie- och informationskompetens, kunskap om käll- och sökkritiska förhållningssätt eller litteraturförmedling. Lärdomar från satsningen *Digitalt först med användaren i fokus 2018-2020* bör omhändertas och förvaltas.

Kvalitetssäkrad professionsutveckling

En annan inriktning kan handla om en nivellering av bibliotekarieprofessionen. Förutsättningar ska skapas för en "kompetensstege" för praktiskt verksamma bibliotekarier och ge grund för en kvalitetssäkrad grund för professionsutveckling. Utöver detta behövs kortare kunskapsuppdateringar i seminarier, föreläsningar och workshops i aktuella frågeställningar. Kursutbudet bör erbjudas både som campusutbildningar och online- och webbutbildningar. Dessutom bör utbildningstillfällen erbjudas runt om i landet till exempel som arbetsplatsbaserad utbildning. Även validering av individuella kunskapsbakgrunder från biblioteksarbete bör kunna genomföras inom fortbildningsorganisationens ram.

Ansvar för att etablera av en nationell struktur för kontinuerlig kompetensutveckling måste ligga på flera biblioteksaktörer med en samlande funktion på nationell och regional nivå. Dessa bör kunna

omfatta alla de olika samhällssektorer som biblioteken verkar inom. Det är viktigt att sektorn själv definierar såväl behov som struktur för den kontinuerliga kompetensutvecklingens utformning.

De biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningarna bildar också naturliga samverkansparter i utvecklandet av en struktur för en mer formaliserad kompetensutveckling, samt utgör garantier för att fortbildningsverksamheten vilar på en vetenskaplig grund. De bör också vara delaktiga i själva genomförandet av kurser. Idag sker de biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningarnas bidrag till fortbildning främst genom uppdragsutbildning. Det beror på att egeninitierade, ofinansierade fortbildningskurser har visat sig idag vara alltför ekonomiskt riskfyllda för lärosätena för att kunna motiveras av lärosätena. Bibliotek har idag alltför sällan de ekonomiska resurserna för att beställa och bekosta uppdragsutbildningar.

Samverkansråd för utbildning, forskning och fortbildning

En samlad struktur för kontinuerlig kompetensutveckling inom biblioteksområdet ska självklart samverka och samordnas med andra fortbildningsinitiativ från till exempel Skolverket. Förslaget om en samlad nationell struktur för kontinuerlig kompetensutveckling är komplext och involverar en rad processer och aktörer.

KB föreslår därför etablerandet av ett samverkansråd för utbildnings-, forsknings- och fortbildningsfrågor i bibliotekssektorn. Detta råd bör bestå av representanter från de biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningarna samt från bibliotekarieprofessionens centrala institutioner och aktörer. Rådet skulle också kunna driva frågor som rör professions- och verksamhetsnära biblioteksforskning. Därför bör också representanter finnas med som har kunskap i frågor som specifikt rör forskning och forskarutbildning. Sätet för samverkansrådet bör vara det oberoende institut som föreslås i detta reformförslag.

Modell för inrättande av institutet för fortbildning

Ett av de lärosäten som erbjuder utbildning i biblioteks- och informationsvetenskap bör få i uppdrag att härbärgera detta särskilda fortbildningsinstitut. Modellen kommer från Medieinstitutet Fojo, som är en oberoende institution vid Linnéuniversitetet. Fojo står fritt från kommersiella och politiska intressen samt har rätt att fatta självständiga beslut om hur institutet ska arbeta för att utveckla och stötta journalistik, yttrandefrihet och demokrati. Fojo finansieras idag av ett

årligt anslag från Utbildningsdepartementet på cirka 10 miljoner kronor. Fojo härbärgerar ett antal uppgifter med bäring på medieområdet inom institutets ram. Det kan utöver fortbildning gälla rådgivning och internationella frågeställningar. Fojos kursutbud sträcker sig från mer praktiskt inriktade kurser till kurser med inriktning på verksamhets- och metodutveckling.

Institutets styrelse bör utgöras av de biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningarna, de regionala biblioteksverksamheterna och Kungliga biblioteket.

Bibliotekens oberoende fortbildningsinstitut

Utifrån ovanstående resonemang föreslås inrättandet av Bibliotekens oberoende fortbildningsinstitut i enlighet med modeller från andra yrkesgrupper:

- Institutets syfte är att systematiskt, långsiktigt och likvärdigt fort- och vidareutbilda bibliotekarier (biblioteks- och informationsvetare) inom alla samhällssektorer och bibliotekstyper.
- Institutets kurser är verksamhets- och professionsnära, men grundar sig på vetenskap och aktuell forskning.
- Institutet erbjuder längre kompetenshöjande kurser på vetenskaplig grund som leder till specialistkompetenser, flerkulturell kompetens och en kompetenstrappa för specialister och biblioteksledare.
- Institutet erbjuder en arbetsplatsnära kompetensutveckling genom kortare seminarier som tar fasta på kunskapsutbyte och orientering av ny kunskap och nya forskningresultat, vilka kan ligga till grund för nya metoder och verksamhetsutveckling.
- Längre kurser förläggs till det lärosäte där institutet är förlagt. Kortare kurser och seminarier förläggs verksamhetsnära i hela landet i samverkan med de regionala biblioteksverksamheterna.
- Institutet bör förvalta resultatet av satsningen Digitalt först. Man bör utifrån utvärderingens resultat överväga om den modell som prövades i satsningen – med en gemensam läroplattform, och ett nätverk av regionala utvecklingsledare som arbetar tillsammans för att utveckla bibliotekens arbete med digital kompetens – kan fortsätta eller användas till andra områden.
- Institutet drivs i samverkan mellan alla relevanta professions- och verksamhetsnära utbildningsanordnare såsom Kungliga biblioteket, de regionala biblioteksverksamheterna, de biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningarna vid

universitet/högskolor samt i förekommande fall med andra som till exempel Skolverket och Myndigheten för tillgängliga medier.

- Institutet ingår i den nationella strukturen för validering av kompetens och utbildning för arbete på bibliotek.

Kostnad

Stärkt nationell struktur för fortbildning	Kostnad per år	Kommentar
Fortbildningsinstitut: webb, lärmoduler, administration, samverkan och kursverksamhet	10 mnkr	Institutet förläggs till en högskola som har utbildningsområdet Biblioteks- och informationsvetenskap i sin organisation.
Samverkansråd	---	Betalas av respektive myndighet eller motsvarande
Förvaltning modell och lärresurs från satsningen Digitalt först	15 mnkr	Fördelning efter utvärdering av den 3-åriga satsningen
Totala kostnader per år*	25 mnkr	

*Den totala kostnaden för fortbildningsinsatserna bedöms vara 25 mnkr per år i statligt anslag. Utöver detta kan intäktsbaserad fortbildning ske.

Slutsats

För att uppnå den nationella biblioteksstrategins medel *Stöd och stimulera de publika biblioteken med effektiva och samverkande nationella och regionala biblioteksfunktioner* föreslås ett oberoende fortbildningsinstitut för bibliotekarier. För att garantera en fast förbindelse med övrig utbildning inom biblioteks- och informationsvetenskap och försäkra kopplingen till vetenskaplig grund och forskning bör fortbildningsinstitutet för bibliotekarier placeras inom en högskola som har utbildningsområdet biblioteks- och informationsvetenskap i sin organisation. Ett samverkansråd inrättas. Satsningen beräknas till 25 mnkr.

Referenser

Carlsson, Ulla (red.) (2018): *Medie- och informationskunnighet (MIK) i den digitala tidsåldern: en demokratifråga : kartläggning, analys, reflektioner*, Göteborg: Nordicom

Fichtelius, Erik, Enarson, Eva, Hansson, Krister, Klein, Jesper & Persson, Christina (red.) (2017): *Den femte statsmakten: bibliotekens roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering*, Stockholm: Kungliga biblioteket, Nationell biblioteksstrategi

Fichtelius, Erik, Persson, Christina & Enarson, Eva (2018): *Från ord till handling på väg mot en nationell biblioteksstrategi: utkast*, Stockholm: Kungliga biblioteket, Nationell biblioteksstrategi

Hansson, Joacim (2018): *Profession, utbildning, forskning: biblioteks- och informationsvetenskap för en stärkt bibliotekarieprofession*, Stockholm: Kungliga Biblioteket, Nationell biblioteksstrategi

Regeringskansliet (2017): *För ett hållbart digitaliserat Sverige - en digitaliseringsstrategi*

Regeringskansliet (2018): *Strategi för en stark demokrati – främja, förankra, försvara*

Sverige Läselegationen (2018): *Barns och ungas läsning: ett ansvar för hela samhället*, Stockholm: Norstedts juridik

Vuorikari, R., Punie, Y., Carretero Gomez S., Van den Brande, G. (2016): *DigComp 2.0: The Digital Competence Framework for Citizens*.

6. Stärkt nationell biblioteksmyndighet

Nationalbiblioteket KB får, utöver uppdraget att bygga nationella digitala tjänster, ett tydligare uppdrag att stödja hela biblioteksväsendet med infrastruktur, juridik, metadata, kompetens, utveckling, forskningsstöd, förmedling av bidrag, med mera. KB bör återkommande och regelbundet följa upp strategin, förslagen och reformerna.

Summa 25 mnkr

Bakgrund

I en tid av snabb digitalisering när samverkan, partnerskap och centralisering av gemensamma tjänster blir allt viktigare behövs en stark nationell biblioteksmyndighet. Myndigheten ska ha överblick och samordna utvecklingen av hela biblioteksväsendet i Sverige mot att bli så öppet och användbart som möjligt. Att utveckla en bas av kunskapsförmedlande tjänster som många kan ha nytta av bör vara en central uppgift. Det bör också ingå i uppdraget att stödja och driva på bibliotekens anpassning till samhällets digitala transformation.

Transformerering är inte bara en fråga om digitalisering av fysiska samlingar. Det handlar också i hög grad om effektivisering och samordning av exempelvis bibliotekens medieförsörjning. Det behövs en mer sammanhållen forskning och utveckling inom bibliotekssektorn och professionen. Detta är också viktiga uppgifter för den nationella biblioteksmyndigheten.

Myndigheten behöver bli en mera synlig samhällsaktör och driva centrala frågor som öppen tillgång till forskningsresultat, källkritik samt bibliotekens roll för att skydda användarnas integritet. Den bör också få ett tydligare uppdrag och nödvändiga resurser för att stödja hela biblioteksväsendet inom strategiska områden som infrastruktur, juridik, metadata, kompetensförsörjning, utveckling, forskningsstöd och förmedling av bidrag.

Sveriges nationella biblioteksmyndighet

KB har sedan 2011 uppdraget att fungera som Sveriges nationella biblioteksmyndighet. Redan 1988 fick KB det första samverkansuppdraget som då gällde forskningsbiblioteket. I nuvarande uppdrag ingår att ha en nationell överblick över och främja samverkan inom det allmänna biblioteksväsendet i enlighet med bibliotekslagen, samt att tillhandahålla informationssystem och verka för utveckling och

samordning av digitala tjänster. KB ska också tillhandahålla en fullgod och heltäckande datakälla för utvärdering av svenska vetenskapliga publikationer.

Inom samverkansuppdraget arbetar KB tillsammans med biblioteken med ett antal tjänster, till exempel Libris nationella biblioteksinfrastruktur, den nationella söktjänsten för vetenskaplig publicering Swepub och Bidsamkonsortiet. Inom detta tecknar KB licensavtal med förlag och databasproducenter. KB har sedan 2006 arbetat med att främja öppen tillgång till vetenskapliga resultat. Från 2017 har KB ett regeringsuppdrag att samordna arbetet för öppen tillgång till vetenskapliga publikationer.

Bibliotekslagen föreskriver att kommuner och landsting ska anta biblioteksplaner för sin verksamhet på biblioteksområdet. KB har i uppdrag att följa upp hur biblioteksplanerna har utformats och använts. Inom ramen för KB:s uppdrag att samla in Sveriges officiella biblioteksstatistik redovisas årligen en samlad nationell statistik över de offentligt finansierade biblioteken i Sverige.

Nuläge

Biblioteken är en del av hela samhällets förflyttning till ett nytt informations- och kunskapssamhälle. Därmed bidrar biblioteken till digital inkludering och digital kompetens. Biblioteken ska vara en ledande instans som medverkar till att mänsklighetens samlade kunskaps- och kulturarv digitaliseras, tillgängliggörs och bevaras.

Användarna förväntar sig att bibliotek kommunicerar med varandra och erbjuder likartade tjänster. En fungerande, grundläggande infrastruktur för det svenska biblioteksväsendet är garanten för likvärdig tillgång till medier, oavsett vem man är eller var man bor. Samverkan mellan alla bibliotekstyper och nivåer är nödvändig för att användarna ska få tillgång till medier och tjänster som de har behov av. Idealet är att alla mediebestånd tillgängliggörs via digitala tjänster och fjärrlån, vilket ställer krav på gemensamt ägande och samordnad förvaltning.

Den tekniska infrastrukturen inom bibliotekssektorn är i dag splittrad och resurskrävande. Det behövs därför mer samordnade lösningar. Tillgången till medier är ojämlig. Samverkan inom och mellan de olika nivåerna i biblioteksväsendet behöver utvecklas. Gemensamma digitala lösningar som kan användas av många bibliotek behöver tas fram.

Myndigheterna inom hela ABM-området (arkiv, bibliotek och museer) bör stärka sitt samarbete. Här har Digisam en viktig roll att fylla. Utöver medieförsörjningen kan en god nationell biblioteksinfrastruktur ägnas åt det som är gemensamt för biblioteken och som är ineffektivt att utveckla lokalt, exempelvis fortbildning och tekniska system. Avgörande är också att de departement som hanterar biblioteksfrågor samverkar.

Reformförslag

Den nationella biblioteksmyndigheten ska vara en aktiv samordnare för utveckling och långsiktig hållbarhet för de infrastrukturella satsningarna. Uppgiften att stödja hela det allmänna biblioteksväsendet i rollen som biblioteksmyndighet behöver utökas och förtydligas så att KB kan vara pådrivande och stödjande inom ett antal övergripande och strategiska områden. Det gäller framför allt:

- Bibliotekens roll i samhällets digitala transformering
- Strategiska samarbeten inom ABM-området
- Övergången till ett öppet tillgängligt vetenskapssystem
- Ett sammanhållet och effektivt biblioteksväsende
- Forskning och utveckling inom bibliotekssektorn och professionen.

Sammantaget ger den nationella biblioteksstrategin och utredningsrapporten om öppen tillgång, som båda överlämnas till regeringen i mars 2019, ett flertal konkreta anledningar att stärka det nationella samverkansuppdraget. Till detta kommer tidigare utredningar som till exempel pekar på behovet av en reviderad pliktlagstiftning.

Det följande är en sammanfattning av möjliga samverkansuppgifter för den nationella biblioteksmyndigheten inom de strategiska områdena.

Bibliotekens roll i samhällets digitala transformering och strategiska samarbeten inom ABM-området

Utveckling av metadataanvändning och Libris

Metadata utgör viktiga beståndsdelar i bibliotekens infrastruktur. Tillgång till bra metadata är nödvändigt för samlingsbyggande, återsökning, bevarande och informationsförmedling. Metadata spelar också en central roll i samarbetssträvanden mellan kulturinstitutioner och i kontakter med externa aktörer.

KB ansvarar för den nationella bibliotekskatalogen Libris. Alla bibliotek ska kunna delta i samarbetet. Genom Libris synliggörs

bibliotekens medieinnehåll via fria metadata. Samarbetet i Libris ska drivas och samordnas på ett för alla parter effektivt sätt. Metadataområdet utvecklas nu starkt som en följd av samhällets och mediernas digitalisering. Det manuella beskrivningsarbetet behöver minska till förmån för återanvändning av metadata som redan finns hos producenterna. Med hjälp av nyare teknik, till exempel artificiell intelligens, och fler automatiserade processer kan skapandet och hanteringen av metadata bli betydligt mer effektivt än i dag. Den nationella biblioteksmyndigheten ska samordna och driva detta utvecklingsarbete. Arbetet kommer att kräva utbildningsinsatser och stöd för avtal och licensieringar.

Nationell digitaliseringsplan

Den nationella biblioteksmyndigheten bör ansvara för framtagande, förvaltning och uppföljning av en långsiktig nationell plan för storskalig digitalisering inom det samlade biblioteksområdet. Denna plan ska utarbetas i nära samverkan mellan relevanta aktörer och precisera rollfördelningen mellan dessa samt föreslå prioriterade målgrupper och materialkategorier.

Gemensamma nationella digitala bibliotekstjänster

Myndigheten bör därutöver ansvara för den tekniska plattformen, utvecklingen, förhandlingar och licensieringar inom ramen för gemensamma nationella digitala bibliotekstjänster.

Myndigheten bör:

- ansvara för att utveckla eller tillgängliggöra en universell sökfunktion för att nå bibliotekens resurser
- ansvara för att utveckla, finansiera och sköta driften av olika tekniska plattformar för skilda användargrupper
- ansvara för förhandlingar med upphovsmannaorganisationer för att kunna tillgängliggöra de egna digitala samlingarna, samt för förhandlingar om rättigheter till databaser, e-böcker, AV- och streamingtjänster för hela det allmänna biblioteksväsendet.

Se reformförslaget *Stärkta nationella digitala bibliotekstjänster*.

Övergång till ett öppet tillgängligt vetenskapssystem

Regeringens mål är att alla vetenskapliga publikationer och forskningsdata som är resultat av offentligt finansierad forskning senast år 2026, ska vara omedelbart öppet tillgängliga. Målet innebär att alla vetenskapliga tidskrifter omvandlas från prenumerationsbaserade till öppet tillgängliga utifrån de vetenskapliga disciplinernas olika villkor. Detta ska ske genom att befintliga resurser för tidskriftsprenumerationer styrs om till att stödja hållbara affärsmodeller för öppet tillgänglig publicering.

I Vetenskapsrådets *Förslag till nationella riktlinjer för öppen tillgång till vetenskaplig information* från 2015 identifieras en rad hinder för en omställning till ett öppet tillgängligt publiceringssystem. Utifrån förslaget har KB initierat och samordnat följande utredningar:

- Meriterings- och medelstillelningssystemet kontra incitament för öppen tillgång.
- Finansiering av omställningen från ett prenumerationsbaserat till ett öppet tillgängligt publiceringssystem.
- Öppen tillgång till böcker.
- Ekonomiskt och tekniskt stöd till tidskrifter som publicerar med öppen tillgång.
- Uppföljning av krav på öppen tillgång.

I de utredningsgrupper som är kopplade till utredningarna har representanter från forskningsfinansiärer, forskarsamhället, lärosätena genom SUHF samt KB deltagit. I december 2018 avslutades utredningsarbetet med att alla grupperna presenterade nationella rekommendationer för de fem fokusområdena. I rekommendationerna finns bland annat förslag på att KB ska utarbeta och förvalta en nationell samlingsdatabas för svenska öppet tillgängliga vetenskapliga tidskrifter och fortsätta att administrera Bidsamkonsortiet. Rekommendationerna ska ingå i den nationella handlingsplan och slutrapport för öppen tillgång till vetenskapliga publikationer som KB överlämnar till utbildningsdepartementet i mars 2019.

Ett sammanhållet och effektivt biblioteksväsende

Nationella resursbibliotek och lånecentraler

Enligt bibliotekslagen ska det finnas en eller flera lånecentraler. Dessa utgör stödresurser för samtliga publika bibliotek. KB ansvarar för lånecentralerna, som i dagsläget är två: Sveriges depåbibliotek och lånecentral och den nationella mångspråkiga lånecentralen. Denna

verksamhet bör utvecklas och stärkas, inte minst i konsultativ inriktning. De nationella minoriteterna och urfolket samernas bibliotek bör få särskilda uppdrag som resursbibliotek inom sina respektive språkområden, för att kunna ge stöd kring medieförsörjning, rådgivning och kompetens. Depåer och lånecentraler bör i samråd koordineras med de nationella minoriteternas och urfolket samernas resursbibliotek.

Se reformförslaget *Stärkta bibliotek för nationella minoriteter och urfolk* och *Stärkt mångspråkig biblioteksverksamhet*.

Medieförsörjning

En infrastrukturell utmaning är att skapa ett tydligt nationellt ansvar för den gemensamma medieförsörjningen. Främst forsknings- och specialbiblioteken behöver samarbeta kring fysiska samlingar. Här krävs ett gemensamt ramverk för gallring, en kartläggning av specialsamlingar och en inventering av de fokusområden som forskningsbiblioteken har. Dessutom behövs en gemensam lösning för förvaring av utgallrat material och av hemlösa specialsamlingar. De digitalt bevarade medierna kräver återkommande migreringar. En nationell säkerhetsplan behöver upprättas och omfatta både de digitala och fysiska samlingarna. En logistiskt modern, effektiv och utvecklad depåverksamhet på nationell nivå behöver utredas.

Förhandlingsorganisation för licenser

Digitaliseringen av bibliotekens samlingar har medfört en inlåsning som måste brytas. Huvudspåret för att öppna tillgången till tidigare inlåst digitaliserat material är rimliga ersättningar till upphovsmännen genom kollektiva avtalslicenser. För detta krävs en gemensam förhandlingsstyrka och en organisations om kan upprätthålla dialogen med upphovsrättorganisationerna, förvalta avtal och ta fram lösningar för att ge tillgång till digitaliserat material via biblioteken i hela landet. En sådan organisation har sin naturliga hemvist på KB. Samtidigt behövs lösningar för att öka tillgängligheten till digitalt fött material som e-böcker, ljudböcker och AV-medier

Biblioteksjuridik

Juridiska aspekter har under 2000-talet kommit att spela en allt större roll i bibliotekens dagliga verksamhet. Trots detta finns i dag ingen samlad biblioteksspecifik juridisk kompetens som ett stöd i centrala juridiska frågor som rör biblioteksområdet. Detta leder till att bibliotek som hämtar råd från olika juridiska instanser riskerar att agera olika, även om frågeställningen är i princip identisk. Följden blir olika behandling av användare och försvårade möjligheter till ett kollektivt lärande. Därför behövs i ökande grad vardaglig biblioteksjuridisk

vägledning till hela biblioteksväsendet. Detta bör ske via den nationella biblioteksmyndighetens genom en juridisk stödverksamhet, utan att respektive huvudmans formella ansvar åsidosätts.

Omvärldsanalys och uppföljning av den nationella biblioteksstrategin

En sammanhållen och framtidsinriktad bibliotekssektor behöver systematisera överblicken med statistik, kvalificerad analys och kompletterande undersökningar. Den nationella biblioteksmyndigheten bör därför ansvara för en kontinuerlig och översiktlig omvärldsanalys som löpande beskriver utvecklingen nationellt och internationellt i hela biblioteksväsendet. En nationell biblioteksstrategi behöver kontinuerlig uppföljning för att kunna genomföras. Detta kräver undersökningar, forskning och analys med förslag på kompletterande åtgärder. Eventuella tillkommande reformer som ger bibliotekshuvudmännen bästa möjliga förutsättningar att uppfylla bibliotekslagens krav ska också kunna ingå.

Styrelsemyndighet

En bred representation ur det svenska samhället, förutom från kultur- och bibliotekssfären, skulle kunna bidra till ökad insyn och ändamålsenlig styrning av en nationell biblioteksmyndighet med utvidgat uppdrag. Möjligheten att omvandla KB från en enrådsmyndighet med insynsråd till en styrelsemyndighet bör därför prövas.

Reformerad pliktlagstiftning

Den nuvarande pliktlagstiftningen behöver reformeras för att ge stöd och verktyg som behövs för att dokumentera samtiden för framtiden. En utredning bör tillsättas, i linje med det förslag som presenteras i KB-rapporten *Plikten under lupp!* Utgångspunkten för en revidering av pliktlagstiftningen måste vara att det som samlas in ska vara format- och medieoberoende samt att tillgängligheten till materialet ska förbättras.

Se den särskilda skrivelsen *Stärkt pliktlagstiftning*

Forskning och utveckling inom bibliotekssektorn och professionen

Förmedling av utvecklingsmedel

KB bör i ökad utsträckning kunna fördela och följa upp medel för biblioteksutveckling. Myndigheten ska kunna ge biblioteksverksamheter resurser för utveckling av nationella lösningar som kan komma alla till del. Lokalt utvecklade lösningar bör kunna bli nationella genom starka lokala noder eller konsortiebildningar. I de nordiska länderna ligger motsvarande utvecklingsmedel på en betydligt högre nivå än i Sverige, som bör anpassa sig till den nordiska nivån.

Forskningsinitiering

De statliga anslagen bör förändras från tillfälliga bidrag till mer generella och fasta resurser för biblioteksutveckling och forskning. Den nationella biblioteksmyndigheten bör få uppdrag och resurser för forskning inom relevanta områden. Myndigheten får med sådana resurser möjlighet att initiera forskning och utveckling som långsiktigt kan permanentas. Ett särskilt forskningsprogram med fokus på bibliotekssektorn i förändring är angeläget och bör inrättas

KB ansvarar för Sveriges officiella bibliotekstatistik över de offentligt finansierade biblioteken, och följer särskilt de grupper som ska prioriteras enligt bibliotekslagen. Enligt Länsdelegationen bör det finnas en tydlig mottagare på nationell nivå som kan agera utifrån statistiken om det till exempel visar sig att vissa grupper saknar likvärdig tillgång till biblioteksverksamhet. Den nationella biblioteksmyndigheten bör även kunna initiera fördjupande forskning utifrån uppföljningarna av hur de lagstadgade biblioteksplanerna utformas och används.

Fortbildning och kompetensutveckling

En stärkt bibliotekarieprofession förutsätter en strategisk dialog med professionsutbildningar och forskningsinstitutioner. Den nationella biblioteksmyndigheten ska därför samverka med de regionala biblioteksverksamheterna samt universitet och högskolor som har uppdrag att bedriva utbildning och forskning i biblioteks- och informationsvetenskap. Syftet är att optimera utbudet av fortbildning och kompetensutveckling inom ramen för en stärkt nationell struktur.

Se reformförslaget *Stärkt nationell struktur för kompetensutveckling inom biblioteksväsendet*.

Kostnader

Förslag	Kostnad per år	Kommentar
Förhandlings- och förvaltningsorganisation för avtalslicenser med mera	2 mnkr	
Förmedling och uppföljning av medel för biblioteksutveckling	13 mnkr	11 mnkr förmedlas per år, 2 mnkr är kostnad för koordinering
Forskningsinitiering	5 mnkr	4 mnkr till forskningsprogram, 1 mnkr till samordningen
Nationell samordning inom medieförsörjningsområdet	1 mnkr	Medlen ska i första hand bekosta de kartläggningar, nationella planer och utredningar som föreslås inom medieförsörjningsområdet.
Biblioteksjuridik	2 mnkr	Förstärkt konsultativt stöd till det samlade biblioteksväsendet
Omvärldsanalys och uppföljning av den nationella biblioteksstrategin	2 mnkr	
Totala kostnader per år	25 mnkr	

Slutsats

För att uppnå den nationella biblioteksstrategins medel *Stöd och stimulera de publika biblioteken med effektiva och samverkande nationella och regionala biblioteksfunktioner och välutbildade bibliotekarier* behövs en stärkt nationell biblioteksmyndighet. Utöver de nya konkreta uppgifter och den finansiering som föreslås i denna reform berörs myndigheten också på olika sätt av flertalet övriga reformer. Den nationella biblioteksmyndigheten kan sägas vara en infrastruktur som får reformpaketets delar att hänga ihop. Förslagen och den föreslagna finansieringen i denna del bör därför inte ses isolerat, utan är i hög grad en del av en större helhet vars delar är beroende av varandra.

Referenser

Fichtelius, Erik, Enarson, Eva, Hansson, Krister, Klein, Jesper & Persson, Christina (red.) (2017): *Den femte statsmakten: bibliotekens roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering*. Stockholm: Kungliga biblioteket, Nationell biblioteksstrategi

Konstenius, Göran (2017). *Plikten under lupp!: En studie av pliktlagstiftningens roll, utformning och relevans i förhållande till medielandskapets utveckling*. Stockholm: Kungliga biblioteket

Kungliga biblioteket (2018): *Samlingsbyggandet på svenska forskningsbibliotek*, Stockholm: Kungliga biblioteket

Särskild skrivelse

Stärkt pliktlagstiftning

Sammanfattande slutsatser

Den nationella biblioteksstrategin understryker vikten av att dagens pliktlagstiftning snarast revideras, integreras och anpassas till dagens medielandskap och till samhällets digitalisering. Idag kan till exempel inte interaktiva publikationer på internet, eller den samhällsdebatt som förs på bloggar och sociala medier samlas in med lagstöd. Bristerna i dagens pliktlagstiftning får till följd att viktiga delar av vårt gemensamma kulturarv går förlorat för forskning och studier. På sikt kan detta få allvarliga konsekvenser för Sverige som forskningsnation. Pliktexemplarslagstiftningen har urholkats och behöver uppdateras

Mycket av det pliktinsamlade materialet är idag endast åtkomligt i KB:s lokaler i Stockholm. För att uppfylla pliktlagstiftningens syfte är det viktigt att erbjuda en likvärdig tillgång till det pliktinsamlade materialet, och därmed bidra till lika förutsättningar för forskning och högre utbildning i hela landet. Det handlar i praktiken om att bättre än i dag utnyttja den digitala teknikens möjligheter och att uppdatera bestämmelserna om hur pliktexemplaren kan tillgängliggöras.

I en revidering av pliktlagstiftningen ingår också att se över dagens pliktbibliotekssystem. Det handlar om frågor som rör pliktleveranser och antalet pliktbibliotek, gallring och behov av ett nationellt depåbibliotek samt fjärrlånefrågor. Om inte pliktbibliotekssystemet anpassas till mediernas och samhällets digitalisering riskerar legitimiteten i dagens pliktlagstiftning att urholkas.

Behov av en reviderad pliktlagstiftning och av tillhörande förordningar

I modern tid har pliktinsamlingen präglats av ett brett syfte som omfattar såväl forskningens som det övriga samhällets intressen. Här ingår medborgarens rätt till information och kunskap, vilket är en förutsättning för en fungerande demokrati. Syftet stämmer väl överens med bibliotekslagens portalparagraf om att det allmänna biblioteksväsendet ska verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning.

I regleringsbrevet för år 2017 fick KB i uppdrag att genomföra en studie om pliktlagstiftningens utformning och relevans i förhållande till medielandskapets utveckling. KB:s studie *Plikten under lupp!* visar att dagens pliktlagstiftning har stora brister och därför behöver revideras. I samband med en sådan översyn föreslås också att dagens två lagar respektive tre förordningar förs samman och harmoniseras till *en* lag och en förordning om pliktexemplar, vilka också reglerar tillhandahållandet.

Som konstateras i KB:s studie är det särskilt allvarligt att många av dagens elektroniska publikationer, trots införandet av en e-plikt, helt eller delvis hamnar utanför pliktlagstiftningen. Det gäller till exempel sociala medier, nätdistribuerade spel och andra interaktiva publikationer. För att kunna samla in och tillgängliggöra dessa medier krävs att KB får ett legalt stöd för en kompletterande digital insamling. I dag saknas det också en tydlig reglering av förutsättningarna för att tillhandahållandet av e-pliktsmaterialet. Det är därför av stor vikt att de juridiska förutsättningarna för en utökad digital insamling och för ett ändamålsenligt tillgängliggörande av e-pliktsmaterialet snarast fastställs.

KB behöver legalt stöd och resurser för kompletterande insamlingar av sociala medier

Ett exempel som visar vikten av en reviderad pliktlagstiftning är det mycket uppmärksamade #MeToo-upproppet. Flera av de centrala arenor som den debatten fördes på omfattas inte av dagens pliktlagstiftning. Att denna typ av företeelser inte samlas in skapar luckor i KB:s samlingar som är svåra att reparera, och begränsar därmed forskningens och medborgarens rätt till information och kunskap.

Som ett led i att motverka den informationsförlust som följer av dagens pliktlagstiftning, genomförde KB i anslutning till valrörelsen 2018 ett projekt med en kompletterande insamling till dagens pliktlagstiftning, inriktad på den politiska debatt som fördes i sociala medier. Projektet visade att det finns tekniker för att fånga denna typ av medier, men det stod också klart att KB saknar den tekniska plattform och de övriga resurser som behövs för att bygga upp en sådan utökad kompletterande insamlingsverksamhet. För att KB i framtiden långsiktigt ska kunna genomföra denna typ av kompletterande insamling i stor skala krävs därför en förändrad pliktlagstiftning eller en annan reglering som möjliggör detta. Dessutom behövs ökade resurser för att uppgradera KB:s tekniska plattform.

En uppdatering av pliktlagen krävs för insamling av radio, tv och biografvisad film

KB:s studie *Plikten under lupp!* visar också att den befintliga pliktlagstiftningen behöver uppdateras beträffande traditionella radio- och tv-sändningar, liksom digitalt biografvisad film. Dessa medier har som en följd av digitaliseringen kommit att falla utanför pliktlagstiftningen. Insamling av radio och tv sker i dag endast genom frivilliga avtal, vilket är sårbart och riskerar att leda till uteblivna leveranser. Särskilt allvarligt är det att pliktleveranser av biografvisad film helt har upphört som en följd av bioografernas digitalisering. Detta skapar en växande lucka i KB:s filmsamling.

Utöver tv-program behöver också undertexter och text-tv ingå i pliktleveranser av tv-material. Som stöd för personer med hörselnedsättning finns det i dag undertexter till nästan allt som sänds i svensk tv. Informationen är att anse som publicerad och skulle vid sidan av att dokumentera denna publiceringsform även kunna utgöra en kvalificerad sökingång till insamlade tv-program. Även text-tv behöver omfattas av leveransplikt, eftersom det är fråga om publicerade nyheter som inte samlas in på något annat sätt.

Pliktleveranser av digitala förlagor kan utgöra grunden till ett nationellt digitalt bibliotek

En stor brist i dagens utformning av e-plikten är att den är subsidiär i förhållande till den pliktlagstiftningen som avser fysiska publikationer. Det innebär i praktiken att om en elektronisk publikation ges ut, med väsentligen samma innehåll som ett fysiskt dokument, ska endast det fysiska dokumentet levereras som pliktexemplar. Denna utformning tar inte till vara de möjligheter till ett utökat tillhandahållande som det digitala formatet erbjuder. Detta utgör därmed ett hinder för en utveckling mot att kunna erbjuda samhället en likvärdig tillgång till det pliktinsamlade materialet i hela landet. Den subsidiära principen leder också i förlängningen till stora kostnader för samhället. Ett tydligt exempel utgörs av KB:s löpande digitalisering av pliktleveranser av fysiska dagstidningar. Digitaliseringen av de fysiska dagstidningarna sker för att kunna tillhandahålla innehållet utanför KB:s lokaler.⁴ Den årliga kostnaden för digitaliseringen av dagstidningarna uppgår idag till cirka 6 mnkr. Om den digitala tryckfil som ligger till grund för den fysiska utgåvan i stället levereras parallellt med tidningarna skulle detta

⁴ KB har förhandlat fram en avtalslicenslösning för att offentligt finansierade bibliotekens ska kunna få tillgång till det digitaliserade dagstidningsmaterialet.

på sikt kunna innebära stora besparingar för samhället. För att KB ska kunna frångå denna typ av digitalisering för tillgängliggörande, och samtidigt lägga grunden för ett nationellt digitalt bibliotek, behöver pliktexemplarslagen omfatta även digitala versioner av böcker, tidningar, musik, video och andra medier. De digitala versionerna skulle antingen kunna vara digitala förlagor till den tryckta versionen, eller parallellutgivna digitala versioner till den analoga utgåvan. En pliktlagstiftning som omfattar digitala förlagor finns redan på plats i Norge.

Behov av nationell tillgång till e-plikt och till audiovisuella pliktexemplar

En bärande tanke i dagens system är att skapa förutsättningar för en regional spridning av pliktexemplaren. Idag har Sverige sju pliktbibliotek. (KB och universitetsbiblioteken i Lund, Stockholm, Uppsala, Linköping, Göteborg och Umeå.) Det är dock endast tryckt material, undantaget dagstidningar, som samlas in av samtliga pliktbibliotek. Dagstidningar lämnas till KB och Lunds universitetsbibliotek. Pliktexemplar av elektroniska publikationer (e-plikt) liksom av audiovisuellt material lämnas endast till KB.

Tillgängliggörandet av det elektroniska och audiovisuella pliktmaterialiet är begränsat till KB:s lokaler. Så är det av upphovsrättsliga skäl, eller på grund av juridiska begränsningar utifrån EU:s dataskyddsförordning GDPR (The General Data Protection Regulation). Den regionala spridningen av detta material har därmed uteblivit. För att hela landet ska kunna ta del av pliktexemplar av elektroniska publikationer och audiovisuellt material behöver problemen kring tillgängliggörandet av sådana pliktexemplar lösas.

Gallring av pliktexemplar kan urholka förtroendet för dagens pliktlagstiftning

Idag är det bara KB och Lunds universitetsbibliotek som har i uppdrag att bevara pliktexemplaren medan övriga pliktbibliotek har möjlighet att gallra i materialet. Stockholms universitetsbibliotek gallrar i stort sett allt som pliktlevereras och har också framfört att de önskar bli befriade från pliktuppdraget. Gallringen vid universitetsbiblioteken i Uppsala, Linköping, Göteborg och Umeå är generellt mindre, men mycket omfattande inom vissa kategorier.

Genom digitaliseringen av tryckproduktionen har det blivit betydligt billigare att trycka upp små upplagor, vilket i sin tur har lett till en ökad

egenutgivning. Genomsnittskostnaden för att framställa en bok idag ligger mellan 100 och 200 kr per titel. För beställaren innebär det en extra kostnad på 700 – 1400 kr per titel för att framställa sju pliktexemplar. Även tryckerierna har stora kostnader för att packa och distribuera böckerna till dagens sju pliktmottagande bibliotek. Att vid mycket små utgivningar behöva leverera sju pliktexemplar, med vetskap om att dessa kan gallras direkt vid mottagandet riskerar att på sikt undergräva förtroendet för dagens pliktlagstiftning. Av dessa skäl är det därför hög tid att behandla frågorna om pliktleveranser och antalet pliktbibliotek, gallring och behov av ett nationellt depåbibliotek samt fjärrlån.

Konsekvenser av en föråldrad lagstiftning

KB:s och övriga pliktbiblioteks betydelse för forskning och studier avgörs av kvaliteten i det material som biblioteket kan erbjuda sina användare. I glappet mellan mediernas snabba utveckling och en pliktlagstiftning som har halkat efter uppstår idag luckor som kan bli svåra att reparera.

En redan föråldrad pliktlagstiftning som inte uppdateras i takt med medielandskapets förändringar kommer på sikt skapa samlingar som representerar det förflutna, snarare än nuet och framtiden. En sådan legal eftersläpning i pliktbibliotekens möjligheter att fullgöra sitt uppdrag riskerar att få allvarliga konsekvenser, inte minst för forskningen och därmed för Sverige som en ledande forskningsnation.

En moderniserad, sammanhållen och i möjligaste mån medieoberoende pliktlagstiftning skapar å andra sidan goda möjligheter för den svenska forskningen att även i fortsättningen befinna sig i framkant.

Referenser

Konstenius, Göran (2017): *Plikten under lupp! En studie av pliktlagstiftningens roll, utformning och relevans i förhållande till medielandskapets utveckling*. Stockholm: Kungliga biblioteket